

Nr 195

Av herr Heckscher m. fl., angående delningstalen i klasserna på grundskolans mellan- och högstadier.

(Lika lydande med motion nr 174 i Första kammaren)

I anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 54/1962 angående reformering av den obligatoriska skolan väcktes från högerpartiets sida en partimotion (II: 717), där bl. a. framfördes:

Den grundskola som föreslagits i propositionen har aldrig — såvitt avser högstadiet — någonstades blivit prövad i verkligheten. Trots alla de överväganden som ligger bakom förslaget kan det inte förnekas att detta i viss mån har karaktären av en skrivbordskonstruktion.

Under sådana omständigheter vore ett uppskov med skolreformens praktiska och definitiva genomförande i och för sig motiverat för att tillfälle härigenom skulle skapas att på grundval av en begränsad försöksverksamhet med det nya högstadiet få hållbara utgångspunkter för den definitiva utformningen. De praktiska skäl som talar emot ett uppskov är emellertid vägande. Den obligatoriska skolan har redan alltför länge saknat fasta regler för verksamheten, och irritationen häröver är förstäligen.

Skolreformen är inte och får inte vara slutgiltig. Reformen måste vara fortskridande. Många värdefulla erfarenheter kommer att göras, särskilt kanske under initialskedet av grundskolans genomförande. Det finns alla skäl att förmoda, att verkligheten kommer att betydligt skilja sig från alla förväntningar och uppgjorda planer. Det är angeläget, att möjlighet beredes att taga hänsyn till de erfarenheter som redan från början kommer att göras. Icke minst lärarnas iakttagelser under denna tid måste bli av största betydelse. De har möjlighet att på ett särskilt sätt bedöma skolans inre arbete, och skolorganisationens framgång beror i hög grad på lärarnas direkta medverkan vid dess utformning.

I motionen ställdes krav på att särskild uppmärksamhet måste knytas till följande:

- »1. Tillgången på lärare måste vara god. Lärarna måste ha en kvalitativt god utbildning.
2. Elevantalet i skolklasserna måste begränsas så mycket som erfordras för att läraren skall få möjlighet att ge meningsfylld undervisning till varje elev i klassen.
3. Skolans organisation skall utformas så att den utgör ett effektivt hjälpmedel att förverkliga målsättningen.
4. Tillgången på god undervisningsmateriel måste säkerställas.»

De krav som framfördes 1962 har inte mindre aktualitet i dag. God tillgång på välutbildade lärare och pedagogiska hjälpmedel samt förhållandevis små klassenheter anser vi vara nödvändiga förutsättningar för grundskolereformens trygghet. Då vi med all kraft vill sträva efter att få till stånd en positiv utveckling på detta område i enlighet med de grundsatser som 1962 års riksdagsbeslut vilar på, är det i första rummet på nämnda punkter vi vill åstadkomma förbättringar.

Klassens storlek

I läroplanen för grundskolan uppställs krav på en individualiserad undervisning. »Elevernas studieframgång är inte bara beroende av arten och graden av deras intellektuella utrustning. Många andra faktorer, deras psyken och fysiska egenskaper, intressen, hemförhållanden m. m. spelar stor roll. Läraren måste därför så långt möjligt söka bilda sig en allsidig uppfattning om varje elev och individualisera undervisningen. Detta tillhör de mest angelägna läraruppgifterna, om skolan verkligen skall kunna ge varje elev den hjälp till utveckling, som bäst svarar mot hans anlag och möjligheter.»

Hur skall den enskilde läraren med framgång kunna bedriva undervisning i enlighet med ovanstående målsättning i klasser med 30 elever eller flera? I 1962 års högermotion framhölls — vilket citerats ovan — att reformen hade »karaktären av en skrivbordskonstruktion». En av vådorna därav träder i samband med hithörande frågor tydligt i dagen. Mot bakgrunden av teoretiska spekulationer har vissa krav uppställts i fråga om undervisningens utformning för att få denna att passa in i den allmänna målsättningen. När man sedermera i det pedagogiska vardagsarbetet ute i skolorna försökt följa dessa riktlinjer har emellertid svårigheter uppstått. I B2- och B3-skolor är en individualisering av undervisningen ofrånkomlig, men där kan även denna undervisningsform ofta med god framgång tillämpas beroende på att elevantalet undantagslöst är lågt. I de stora klasserna i tätorterna torde däremot läroplanen i berörda stycken inte i full utsträckning vara tillämplig.

En minskning av klasserna måste således enligt vår mening framstå som en av de viktigaste åtgärderna i strävan att förverkliga läroplanens ovan citerade intentioner. Betydelsefullt är också att färre elever i klassen möjliggör ett gott samarbete mellan skola och hem i de enskilda fallen, ett samarbete som med rätta tillmätts stor betydelse för framtidens skola.

En nära nog självklar konsekvens av ett minskat antal elever per klass är en förbättring av disciplinsituationen. De stora klasserna och de växande skolenheterna bidrager tveklöst till att skapa en anonymitet kring de enskilda individerna, som befördrar upplösningstendensen i disciplinläget.

Det stora elevantalet har även i andra avseenden en negativ inverkan på den disciplinära situationen. Om läraren av naturliga skäl inte kan indivi-

dualisera undervisningen i klasser där eleverna med avseende på prestationsförmåga befinner sig på olika nivåer, utan bedriver konventionell klassundervisning, så kommer givetvis många elever att ej kunna tillgodogöra sig undervisningen på rätt sätt. Vissa elever finner att de ej orkar följa studietakten, medan andra elever finner studietakten för långsam. Nämnade förhållanden ger givetvis upphov till missnöje från elevernas sida.

Meningarna är mycket delade då det gäller disciplinsituationen och i samband därmed deklarerade uppfattningar pendlar mellan olika ytterligheter. Fastställas kan emellertid att förhållandena härvidlag på många håll lämnar mycket övrigt att önska. Detta har framkommit vid en rad undersökningar. Den senaste av dessa »Disciplinsvårigheter i den obligatoriska skolan» — en licentiatavhandling av Sten Rönnberg — är utförd som en enkätundersökning, varvid 3 467 lärare genom att besvara ett antal frågor fått skatta elevernas beteende i disciplinärt hänseende. Det framhålles att åtskilliga lärare har svårigheter med ordningen och arbetsron i alla, några eller någon av sina klasser.

I Svensk Juristtidning publicerades för någon tid sedan en mycket uppmärksammas undersökning rörande brottslighet bland skolbarn. Utredningen som försiggått inom ramen för justitiedepartementets forskningsverksamhet har gällt den självdeklarerade brottsligheten bland 9—14-åringar i Stockholm. En förbluffande hög brottsaktivitet avslöjades därvid, vilket, även om detta inte har något direkt samband med disciplinläget i skolorna, ändå är av betydelse i sammanhanget.

Enligt vår mening bör ansträngningarna intensifieras då det gäller att förbättra disciplinläget inom grundskolan, varvid en av de vägar man bör gå fram på är en sänkning av elevantalet i klasserna.

För närvarande gäller delningstalet 25 på lågstadiet och delningstalet 30 på mellanstadiet och högstadiet. Skäl som anföres mot ett lägre elevantal än det som betingas av gällande delningstal är dels ekonomiska och dels rådande lärarbrist. Vad det förra beträffar är det på kort sikt mer kostnadskrävande med lägre elevantal, men om arbetsförhållanden och arbetsresultat blir bättre och av högre kvalitet, kan påstås, att på längre sikt ett lägre delningstal även ur ekonomisk synpunkt är att föredraga.

Det låter bestickande att rådande brist på lärare skulle motivera ett högt elevantal. Samma argument kan anföras i motsatt riktning. Det synes oss vara ännu svårare för en icke rutinerad och okvalificerad lärare att med gott resultat undervisa i förhållandevis stora klasser.

På grund av företrädesvis två skäl är vi ej beredda att föreslå en omedelbar sänkning av delningstalen. För det första kräver dylika åtgärder erforderliga ändringar i fråga om den långsiktiga planeringen på lärarutbildningsområdet, varför nödvändigtvis ett principbeslut i frågan måste fattas, innan det är möjligt att skrida till konkret handling. För det andra pågår

en utredning av 1960 års lärarutbildningssakkunniga, vilka enligt direktiven skall göra alternativa beräkningar »med hänsyn tagen bl. a. till skilda antaganden om i vilken omfattning elevantalet i klasserna kan komma att nedbringas under prognosperioden». De sakkunniga avgav förra året ett delbetänkande (SOU 1964:44) där man utförligt beräknade det långsiktiga behovet av klasslärare och ämneslärare, dock inte med hänsyn taget till frågan om lägre elevtal i klasser och undervisningsgrupper. De sakkunniga framhåller emellertid att de i sitt kommande huvudbetänkande något utförligare tänker ta upp frågor av mera allmänt utbildningspolitisk karaktär, dit även berörda spörsmål hör.

Med anledning av ovanstående har vi som nämnts inte för avsikt att här framställa yrkanden om en sänkning av delningstalen. Frågan kräver dock enligt vår mening en skyndsam behandling för att de åtgärder som vi härvidlag finner ofrånkomliga inom rimlig tid skall kunna vidtagas. Vi hemställer därför att riksdagen redan nu fattar principbeslut om en sänkning av delningstalen till 25 på grundskolans mellan- och högstadium. I enlighet därmed må därefter lärarutbildningssakkunniga åläggas att utarbeta förslag om tidsplan för beslutets genomförande.

Lärarfrågan

Lärarsituationen är för närvarande långt ifrån tillfredsställande. Vid skolstarten hösten 1964 saknades enbart i Stockholm 439 behöriga lärare till klasserna 1—6. Belysande för läget är att av specialklasstjänsterna i Stockholm uppehålls under innevarande läsår inte mindre än 19,7 procent av icke behöriga lärare. I landet i övrigt är förhållandena varierande. Särskilt för många landsortskommuner är situationen ogynnsam, där det mångenstädes förekommer åtminstone vad gäller grundskolans högstadium att halva lärarkåren eller mer består av icke behöriga befattningshavare. Beträffande övningslärarområdet kan vidare nämnas att nära hälften av landets musiklärare icke har erforderlig utbildning. Bristen på gymnastiklärare utgör 25 % av hela behovet.

Det sagda belyser nödvändigheten av en expansion på lärarutbildningsområdet. Detta framgår även av det på annat ställe nämnda delbetänkandet som avgivits av 1960 års lärarutbildningssakkunniga.

Med anledning av att särskild proposition kommer att framläggas innevarande år rörande såväl lärarutbildning som lärares fortbildning m. m. har vi emellertid inte för avsikt att härvidlag framställa några yrkanden.

I nämnda proposition kommer även förslag beträffande speciallärarutbildningen att framläggas. I statsverkspropositionen framhålles att utbildning av nämnda lärarkategorier »avses komma till stånd i väsentligt ökad omfattning». Åtgärder i detta syfte betraktar vi i nuläget som nödvändiga.

Vi vill i detta sammanhang erinra om den s. k. 15-procentregeln, (skolstadgan 5 kap. 43 § 3 mom.) vilken innebär att antalet specialklasser bör motsvara högst 15 procent av antalet normalklasser i kommunen. Det förslag, som i motion nr II: 482 föregående år avgavs från högerpartiets sida om upphävande av maximeringen av antalet specialklasser, avstyrktes av statsutskottet med huvudsaklig hänvisning till rådande lärarbrist. Därest nu en utvidgad utbildning på speciallärarområdet vidtages synes det oss motiverat att taga 15-procentregeln under omprövning.

Pedagogiska hjälpmedel

Grundskolans målsättning, arbetsformer och undervisningsmetoder förutsätter, vilket även inledningsvis underströks, god tillgång på pedagogiska hjälpmedel.

Det för grundskolan nödvändiga arbetssättet kan inte med framgång bedrivas om inte såväl individualiserande som självinstruerande och självkontrollerande inlärningsmaterial står till förfogande. Härvidlag är förhållandena enligt vår mening klart otillfredsställande. De pedagogiska hjälpmedel som hittills konstruerats täcker ingalunda behovet. Det är därför nödvändigt att den forskning som bedrivs på detta område intensifieras. Därtill behövs emellertid ökade resurser, vilket även skolöverstyrelsen framhåller i sina petita.

Överstyrelsen påpekar bl. a. följande: »De möjligheter till rationalisering och effektivisering, som för all slags produktion anses bli framtagna genom ett fortlöpande utvecklingsarbete, kan alltså ej antas ha blivit ianspråktaga annat än i begränsad utsträckning, när det gäller den form av produktion, som utbildningsverksamheten utgör. Nu utgående medel kan sålunda knappast anses stå i proportion till verksamhetens aktuella och växande omfattning.»

Av de 1 840 000 kronor som överstyrelsen begärt i form av utgiftsökningar på detta område tillstyrker departementschefen 900 000 kronor. Det föreligger således en väsentlig skillnad mellan Kungl. Maj:ts och överstyrelsens förslag. En faktor som i samband med hithörande frågor verkar begränsande på utvidgningsmöjligheterna är den förhållandevis ringa tillgången på för uppgifterna lämplig personal.

Då vi med anledning härav ej anser oss ha tillräckligt underlag för en bedömning rörande skolöverstyrelsens reella möjligheter att effektivt utnyttja hela det belopp man begärt, avstår vi från att föreslå någon höjning av ifrågavarande anslag utöver Kungl. Maj:ts hemställan.

Vad som däremot under föreliggande omständigheter förefaller oss vara den bästa utvägen är att Kungl. Maj:t uppdrager åt överstyrelsen att verkställa undersökningar i syfte att inom ramen för tillgängliga personella

och materiella resurser intensifiera utvecklingsarbetet på det pedagogiska området. Förslag härom må föreläggas 1966 års riksdag.

Övrigt

När det gäller det fria tillvalet av ämnen på högstadiet sker valet ofta efter andra grunder än de avsedda. Ovidkommande omständigheter, t. ex. kamraternas studieval och inställningen till olika lärare, spelar in och får större betydelse än elevens anlag och intresseinriktning. På sina håll »hoppar» eleverna från ämne till ämne på ett sätt som inte kan ha varit avsikten bakom den i och för sig lovvärda möjligheten till korrigerig om felval.

Principen om frihet i ämnesvalet bör inte överges men det måste skapas större fasthet i tillämpningen. Enligt gällande regler skall val av tillvalsgrupp beslutas av föräldrar och elev gemensamt. Klassläraren på mellanstadiet, som i bästa fall under tre läsår följt elevens skolutveckling, får endast lämna upplysningar om förefintliga valmöjligheter. Dessa bestämmelser tolkas så, att varje form av råd eller påverkan från lärarens sida anses såsom en otillåten inblandning i tillvalet.

Vi anser att enbart information om valmöjligheterna är otillräcklig. Det är orealistiskt att begära av samtliga föräldrar att de på egen hand skall ha möjligheter att sätta sig in i vad val av tillvalsgrupp innebär och att bedöma vilken ämneskombination som bäst passar deras barn. Starka skäl talar för att läraren erhåller rätt att ge råd härom då målsman uttryckligen begär detta.

På senare tid har inom den obligatoriska skolan framträtt en tendens i fråga om elevernas studieinriktning, vilken i detta sammanhang kräver uppmärksamhet. Det kan nämligen konstateras att växande andelar av årskullarna väljer någon av de teoretiskt inriktade linjerna. Fortsätter den utveckling som har påbörjats utan att samtidigt erforderliga krav rörande lärartillgång, pedagogiska hjälpmedel samt en sänkning av delningstalen tillgodoses, kan i en framtid det fria studievalet komma att bli illusoriskt. Detta förhållande understryker enligt vår mening nödvändigheten av att de åtgärder snarast vidtages, vilka i det föregående föreslagits.

Under åberopande av det anförda hemställs,

att riksdagen måtte

I. besluta att delningstalet i klasserna på grundskolans mellan- och högstadium skall vara 25, dock att tills vidare delningstalen må utgöra högst 30;

II. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa:

a) att Kungl. Maj:t vid bifall till yrkandet under I måtte uppdraga åt 1960 års lärarutbildningssakkunniga att efter företagen utredning avge förslag till tidsplan för sänkning av delningstalen;

b) att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt skolöverstyrelsen att till nästa års riksdag utreda och framlägga förslag i syfte att intensifiera utvecklingsarbetet på det pedagogiska området; samt

III. i övrigt beakta vad i motionen anförts.

Stockholm den 26 januari 1965

Gunnar Heckscher

Gösta Bohman

Leif Cassel

Rolf Eliasson

Tage Magnusson

Eric Nilsson

Hans Nordgren

Bo Turesson

Karin Wetterström